

Lapinoja Sanna

Suomalaisen uskonnonopetuksen kehittyminen

Kandidaatintyö
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Luokanopettajakoulutus
2018

Tutkielmani aihe on suomalaisen uskonnonopetuksen kehittyminen. Uskonnonopetus on suosittu aihe yhteiskunnallisessa keskustelussa, jossa se nousee pinnalle säännöllisin väliajoin. Jotta uskonnonopetuksesta ja sen roolista koulumaailmassa voidaan kuitenkin keskustella asiantuntevasti, tulee keskustelijan tuntea suomalaisen uskonnonopetuksen historiallinen kehitys, sen nykyjärjestelyt sekä oppiaineen keskeisimmät tavoitteet ja sisällöt. Vasta kun näihin kokonaisuuksiin on tutustuttu, voidaan alkaa rakentavasti keskustella uskonnonopetuksen merkityksestä koulumaailmassa.

Keskityin tutkielmassani erityisesti suomalaisen uskonnonopetuksen historiaan ja oppiaineen nykyjärjestelyihin. Oleellisena osana tutkielmaani paneuduin vuosien 2004 ja 2014 Opetushallituksen laatimiin perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteisiin. Näissä opetussuunnitelmissa keskityin siihen, miten uskonnonopetuksen tavoitteet ja sisällöt ovat muuttuneet vuodesta 2004 vuoteen 2014 ja millaiset tavoitteet ja sisällöt ovat säilyneet samankaltaisina. Näitä eroavaisuuksia ja samankaltaisuuksia tutkimalla voidaan päätellä, mihin suuntaan uskonnonopetus on oikeastaan kehittymässä. Tein tutkielmani systemaattisena kirjallisuuskatsauksena, sopivaa lähdekirjallisuutta hyödyntäen ja kyseisten opetussuunnitelmien perusteita analysoiden. Halusin kandidaatintyössäni tehdä opetussuunnitelmatutkimusta, sillä koen kyseisen tutkimustyyppin olevan opettajille tärkeä työkalu, jonka myötä asiantuntijana toimiminen on helpompaa myös myöhemmin opettajan uralla.

Tutkielmani osoittaa, että uskonnonopetus on alkuaajoistaan lähtien muovautunut koulujärjestelmän ja yhteiskunnan mukana. Uskonnonopetus järjestetään Suomessa lainsäädännöstäkin johtuen mahdollisimman kattavasti niin, että mahdollisimman moni oppilas saisi vakaumuksensa mukaista opetusta. Opetuksen sisällöt ja tavoitteet kuitenkin kehittyvät ja muokkautuvat jatkuvasti vastaamaan kulloinkin valloilla olevaa koulutuksellista ja kasvatuksellista näkökulmaa. Tämä kehitys näkyikin selvästi, kun verrataan viimeisimpiä opetussuunnitelmia toisiinsa.

Avainsanat: uskonnonopetus, uskonnonopetuksen kehittyminen, opetussuunnitelma, opetussuunnitelmatutkimus

Sisältö / Contents

1	Johdanto	5
2	Opetussuunnitelma	8
2.1	Opetussuunnitelmatyö	8
2.2	Opetussuunnitelmatutkimus	10
3	Uskonnonopetus Suomessa	11
3.1	Suomalaisen uskonnonopetuksen historia	11
3.2	Uskonnonopetus Suomessa nykyään	13
4	Uskonnonopetuksen opetussuunnitelman perusteet vuodesta 2004 vuoteen 2014	17
4.1	Uskonnonopetuksen tavoitteet vuodesta 2004 vuoteen 2014	17
4.1.1	<i>Samankaltaiset tavoitteet vuodesta 2004 vuoteen 2014</i>	17
4.1.2	<i>Uudet tavoitteet vuodesta 2004 vuoteen 2014</i>	20
4.2	Uskonnonopetuksen sisällöt vuodesta 2004 vuoteen 2014	22
4.2.1	<i>Suhde omaan uskontoon vuodesta 2004 vuoteen 2014</i>	22
4.2.2	<i>Uskontojen maailma vuodesta 2004 vuoteen 2014</i>	24
4.2.3	<i>Hyvä elämä vuodesta 2004 vuoteen 2014</i>	25
5	Pohdintaa	26
	Lähteet	30

1 Johdanto

Uskonnonopetus ja sen rooli nousevat säännöllisin väliajoin puheenaiheeksi. Suomessa uskonnonopetusta ja uskontokasvatusta annetaan kaikilla koulujärjestelmän tasoilla, lukuun ottamatta ammatillisia oppilaitoksia, yliopistoja ja korkeakouluja (Kallioniemi, 2005, 11). Koska uskonnonopetus on laajasti esillä niin nykyisessä koulujärjestelmässä kuin yhteiskunnallisessa keskustelussakin, on tärkeää tuntea oppiaineen rooli koulumaailmassa.

Uskonnonopetuksesta puhuttaessa harvemmin kuitenkaan pureudutaan didaktisiin tai pedagogisiin kysymyksiin, vaan puheenaiheena ovat maailmankatsomukselliset ja aatteelliset lähtökohdat (Kallioniemi, 2005, 12). Koska uskonto oppiaineena herättää paljon tunteita ja ajatuksia puolin ja toisin, on tärkeää tietää, mistä oikein puhutaan. Jotta uskonnonopetuksesta voidaan keskustella mielekkäästi ja rakentavasti, on välttämätöntä tutustua oppiaineen sisältöihin ja tavoitteisiin, jotka on kirjattu valtakunnallisen opetussuunnitelman perusteisiin. Oleellista on myös tiedostaa suomalaisen uskonnonopetuksen historia ja ennen kaikkea tutustua siihen, millaiseen suuntaan oppiaine on tällä hetkellä menossa.

Uskonnonopetus on mielestäni erityisen kiehtova aihe siksi, että se on jatkuvasti läsnä yhteiskunnallisessa keskustelussa. Kandidaatintyössäni paneudun peruskoulun uskonnonopetuksen kehittämiseen käyttäen apuna kahden viimeisimmän perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita. Keskityn työssäni tutkimaan ja vertailemaan uskonnonopetuksen tavoitteita ja sisältöjä kyseisissä opetussuunnitelmissa. Koska tutkimukseni pohjautuu pitkälti opetussuunnitelmien tutkimiseen, pyrin aluksi myös selventämään opetussuunnitelman määritelmää ja siihen liittyvää opetussuunnitelmatyötä ja -tutkimusta. Pyrin myös selittämään uskonnonopetuksen kehityksen merkittävimpiä historiallisia virstanpylväitä sekä sen nykymuotoa suomalaisessa koulujärjestelmässä.

Viimeisimmät perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet julkaistiin vuonna 2014 ja sitä edelliset perusteet kymmenen vuotta aikaisemmin vuonna 2004. Tässä työssä viitataan vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin lyhenteellä POPS 2004 ja vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin lyhenteellä POPS 2014.

Opetussuunnitelmatutkimusta tehtäessä on hyvä selventää, mitä aikoo tutkia. Innasen (2005) mukaan opetussuunnitelma voidaan erotella ainakin kirjoitettuun, toteutettuun ja koettuun ope-

tussuunnitelmaan. Toteutettu opetussuunnitelma on se, mitä ja miten, opettaja on lopulta konkreettisesti opetustilanteessa opettanut tai oppimisen tueksi järjestänyt. Koettu opetussuunnitelma on taas sitä, mitä oppilaat ovat kokeneet tarkoitetun oppivaksi. (Innanen, 2005, 190.) Tässä työssä tutkin Opetushallituksen laatimaa kirjoitettua opetussuunnitelmaa, eli tavoitteenani ei ole tutkia sitä, miten opettajat toteuttavat opetussuunnitelmaa uskontoa opettaessaan, eikä sitä, miten oppilaat uskonnonopetuksen kokevat.

Työssäni tutkin uskonnonopetuksen kehittymistä vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista vuoden 2014 perusteisiin. Koska opiskelen Oulun yliopistossa luokanopettajaksi, keskityn tutkimuksessani opetussuunnitelmien perusteiden alakoulua koskeviin osioihin. Huomioitava seikka on kuitenkin se, että vuoden 2004 perusteissa uskonnonopetuksen perusteet on jaettu erikseen vuosiluokille 1-5 ja 6-9. Aineiston rajauksen vuoksi keskityn vuoden 2004 perusteissa vuosiluokkien 1-5 uskonnonopetuksen perusteisiin. Vuoden 2014 perusteissa uskonnonopetuksen perusteet on jaettu vuosiluokkiin 1-2 ja 3-6. Tässä aineistossa keskityn suurimmaksi osin vuosiluokkiin 3-6, pitäen kuitenkin myös silmällä vuosiluokkien 1-2 sisältöjä ja tavoitteita.

Vuoden 2014 opetussuunnitelman perusteissa uskonnonopetuksesta ja sen tavoitteista sekä sisällöistä puhutaan ensin yleisesti kaikkia uskontokuntia koskien, ja sen jälkeen sisältöjä tarkennetaan suurimpien uskontokuntien kannalta. Vuoden 2004 perusteissa puhutaan myös ensin uskonnonopetuksen yleisistä tavoitteista, mutta huomattavasti suppeammin. Tämän jälkeen sekä tavoitteita että sisältöjä käsitellään erikseen evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen uskonnon kannalta. Päätin molempien perusteiden kohdalla keskittyä uskonnonopetuksen yleisen osan lisäksi evankelis-luterilaisen uskonnonopetuksen osaan, koska evankelis-luterilainen kirkko on Suomessa suurin uskonnollinen suuntaus. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2017 70.9% suomalaisista kuuluu evankelis-luterilaiseen kirkkoon.

Koska käsittelen tutkielmassani perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita huomattavissa määrin, avaan heti toisessa luvussa opetussuunnitelman käsitettä keskittyen erityisesti opetussuunnitelmatyöhön ja opetussuunnitelmatutkimukseen. Seuraavaksi paneudun uskonnonopetuksen kehittymiseen ja sen nykyjärjestelyyn Suomessa. Avaan ensin uskonnonopetuksen kehittymistä tuomalla esiin oppiaineen historian merkittävimmät tapahtumat ja muutokset, sekä esittelen uskonnonopetuksen järjestelyä Suomessa nykyään. Seuraavaksi pyrin vastaamaan kysymyksiin siitä, miten uskonnonopetuksen tavoitteet ja sisällöt ovat muuttuneet vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista vuoteen 2014. Pohdinnassani pyrin kertaamaan

mahdollisimman tiiviisti tutkielmani ydinasiat ja pohtimaan uskonnonopetuksen kehityssuuntia, joita olen tutkielmaa tehdessäni havainnut.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten uskonnonopetus on Suomessa muodostunut ja miten sitä toteutetaan nykyään?
2. Miten uskonnonopetuksen tavoitteet ovat muuttuneet vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista vuoden 2014 perusteisiin?
3. Miten uskonnonopetuksen sisällöt ovat muuttuneet vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista vuoden 2014 perusteisiin?

Pyrin vastaamaan ensimmäiseen kysymykseen pureutumalla suomalaisen uskonnonopetuksen historiaan, sekä tutkimalla nykyisen uskonnonopetuksen järjestelyjä ja sen takana olevia sää-döksiä. Toiseen kysymykseen vastaan tutkimalla vuosien 2004 ja 2014 peruskoulun opetus-suunnitelman perusteita, ja vertailemalla kyseisten opetussuunnitelmien uskonnonopetuksen ta-voitteita. Pyrin myös selventämään opetussuunnitelmien keskeisiä tavoitteita ja sisältöjä sekä niiden merkitystä uskonnonopetuksessa.

Tein tutkielmani systemaattisena kirjallisuuskatsauksena. Mielestäni kirjallisuuskatsaus sopii kandidaatin tutkielmaan hyvin jo sen pituuden vuoksi, minkä lisäksi havaitsin, että lähdekirjal-lisuutta oli hyvin saatavilla. Käytin tutkielmassani lähdekirjallisuutta laidasta laitaan, muun mu-assa erinäisiä uskonnonopetuksen oppaita, artikkeleita sekä muuta uskonnonopetukseen ja ope-tukseen yleensäkin liittyvää kirjallisuutta. Toisen ja kolmannen tutkimuskysymykseni kohdalla analysoin jo valmista aineistoa, eli opetussuunnitelmien perusteita, keskittyen uskonnonope-tuksen osioihin. Analysoin kyseistä aineistoa edellä mainitun taustakirjallisuuden avulla.

2 Opetussuunnitelma

2.1 Opetussuunnitelmatyö

Opetussuunnitelman määritelmä voi vaihdella riippuen siitä, kuka määrittelee, ja minkä opetuksen tason opetussuunnitelmasta ja sen laadinnasta on kyse. Karjalainen, Lapinlampi, Jaakkola ja Alha (2003, 26) määrittelevät opetussuunnitelman yksinkertaisesti opetuksen etukäteissuunnitteluksi; se on koulutusta, opetusta, opiskelua ja oppimista ohjaava ja määrittävä toimintasuunnitelma. Tällainen yleispätevä määritelmä sopiikin hyvin kaikkien opetushetkien suunnitteluun, oli kyse sitten koulukohtaisen opetussuunnitelman laatimisesta tai yksittäisen oppitunnin tuntisuunnitelmasta.

Opetuksen suunnittelua säätelevät lainsäädäntö, valtakunnallinen opetussuunnitelma ja opetuksen järjestäjän eli seutukunnan tai kunnan opetussuunnitelmat ja lopulta koulun oma opetussuunnitelma sekä vuosittaiset lukuvuosisuunnitelmat (Parviola, 2017, 86). Tästä voidaan havaita, että opetuksen suunnittelun takana on moniportainen järjestelmä, joka lähtee liikkeelle valtakunnalliselta tasolta ja laskeutuu joka askeleella lähemmäs koulua ja oppilasta. Innanen (2005) perustelee tätä tasoasetelmaa sillä, että kun kysymyksessä on valtion ja kuntien kansalaisia varten järjestämä laaja ja Suomessa varsin kattavaan yhtenäisyyteen pyrkivä kansallinen koulutusjärjestelmä, täytyy myös koko opetussuunnitelmatyöskentelyn olla laajaa ja monitasoista. Käytännössä valtakunnalliseen tasoon sisältyvät siis eduskunnan, hallituksen ja Opetushallituksen päätökset koululaeista ja -asetuksista sekä itse opetussuunnitelman perusteet. Tästä seuraavalla tasolla, eli kunnalla, on vastuu luoda kunnallinen opetussuunnitelma, jonka jälkeen koulujen tasolla luodaan koulukohtaiset opetussuunnitelmat. Viimeisenä opetuksen suunnittelun tasona voidaan pitää opettajan tai opettajaryhmän tasoa, jossa suunnitellaan esimerkiksi jakso-, projekti- tai tuntisuunnitelmia. (Innanen, 2005, 183-184.) Edellä puhutusta voidaan huomata, että kaikki opetussuunnitelmat, oli kyse sitten koulukohtaisesta opetussuunnitelmasta tai yksittäisen opetushetken suunnittelusta, pohjautuvat valtakunnallisen opetussuunnitelman perusteisiin, joka uusiutuu noin kymmenen vuoden välein, ja jonka takana vaikuttaa muun muassa lainsäädäntö.

Koska opetussuunnitelmia on monen tasoisia, on tärkeää muistaa kunkin opetussuunnitelman kohdeyleisö. Karjalainen kumppaneineen (2003) huomauttaakin, että opetussuunnitelmaa laadittaessa on keskeistä tiedostaa kenelle se laaditaan. Esimerkiksi peruskoulun opetussuunnitelma on suunnattu ensisijassa kouluille, opettajille ja lasten vanhemmille. Oletuksena ei ole,

että oppilaat lukisivat koulun opetussuunnitelmaa ja suuntaisivat opiskeluaan sen mukaan. (Karjalainen & muut, 2003, 28.) Kuitenkin täytyy muistaa, että oppilas on nykyajattelun mukaan opetuksessa aktiivinen toimija, ja oppilaalle voidaan kertoa esimerkiksi tietyn projektin alussa, mitkä ovat kyseisen projektin tavoitteet. Tällaisella opettajan ja oppilaan välisellä opetuksen suunnittelun tasolla voitaisiin oppilaan antaa myös itse vaikuttaa opetuksen suunnitteluun esimerkiksi antamalla hänen itse ehdottaa itselleen tavoitteita tai antamalla hänen nostaa esiin sisältöjä, joihin häntä kiinnostaisi paneutua. Kuitenkaan oppilaalta ei voida vaatia valtakunnallisten tai koulukohtaisen opetussuunnitelman tuntemista. On opettajan tehtävä ohjata opetustaan näiden opetussuunnitelmien suuntaan.

Opetussuunnitelman arviointi on keskeinen osa opetussuunnitelmatyötä. Kuten Innanen (2005) huomauttaa, opetussuunnitelma voidaan jakaa kirjoitettuun, toteutettuun ja koettuun opetussuunnitelmaan. Innanen toteaa myös, että vaikka opetussuunnitelma on nimensä mukaisesti vain suunnitelma siitä, mitä aiotaan opettaa, ja että lopullinen käytännössä tapahtuva opetus on aina jotakin muuta kuin tarkimminkaan kirjoitettu opetuksen suunnitelma, kannattaa opetusjärjestelyissä silti pyrkiä mahdollisimman pitkälle tilanteeseen, jossa koettu opetussuunnitelma on lähellä suunniteltua opetussuunnitelmaa. Tämän tavoitteen vuoksi opetuksen, oppimistilanteiden ja oppimisen monipuolinen arviointi on myös opetussuunnitelmatyön kannalta opettajalle ja kouluyhteisölle tärkeää. (Innanen, 2005, 190-191.)

Innanen (2005) tuo esille myös piilo-opetussuunnitelman arvioinnin merkityksen. Piilo-opetussuunnitelmalla tarkoitetaan suunnitelmaa, joka vaikuttaa opetustilanteessa ilman minkäänlaista etukäteen kirjoitettua, sanottua tai ajateltuakaan aikomusta. Piilo-opetussuunnitelma voi olla niin piilossa, ettei opettaja itsekään sitä tunnista. Piilo-opetussuunnitelma muotoutuu usein esimerkiksi opettajan omista arvoista ja välittyy muun muassa ääneen lausumattomilla valinnoilla, ilmeillä, eleillä ja muulla kehon kielellä. (Innanen, 2005, 191.) Piilo-opetussuunnitelmaa on vaikea välttää, mutta sen olemassaolon tiedostaminen ja arviointi on tärkeää, jotta opettaja kykenee kohtelemaan oppilaitaan tasapuolisesti.

Oli kyse sitten valtakunnallisista opetussuunnitelman perusteista tai koulukohtaisen opetusjaksos suunnittelusta, voidaan huomata, että jokaisen opetussuunnitelman takaa löytyy huomattava ja moniportainen opetussuunnitelmatyö. Opetussuunnitelmatyöhön vaikuttavat keskeisesti ainakin lainsäädäntö, kohdeyleisö sekä käytössä olevan opetussuunnitelman arviointi. Koska opetussuunnitelma uusiutuu koko ajan ja uudet perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet

julkaistaan noin kymmenen vuoden välein, voidaan myös todeta, että opetussuunnitelmatyö on jatkuva prosessi, eikä opetussuunnitelma ole koskaan lopullisesti valmis.

2.2 Opetussuunnitelmatutkimus

Tässä kandidaatin työssäni tutkin vuosien 2004 ja 2014 perusopetuksen opetussuunnitelmien uskonnonopetuksen tavoitteita ja sisältöjä keskittyen niiden samankaltaisuuksiin ja eroavaisuuksiin, ja pohdin kyseisten tavoitteiden ja sisältöjen merkityksiä uskonnonopetuksessa. Teen siis tutkielmassani opetussuunnitelmatutkimusta. Autio, Hakala ja Kujala (2017) määrittelevät opetussuunnitelmatutkimuksen kansainväliseksi ja monitieteiseksi pyrkimykseksi ymmärtää kasvatus- ja koulutustodellisuuden kokonaisuutta monimutkaisena keskusteluavaruutena. Opetussuunnitelmatutkimus voi olla avuksi opetussuunnitelmauudistuksissa, koulupoliittisessa päätöksenteossa, opettajien täydennyskoulutuksissa sekä opettajien käytännön arjessa. Opetussuunnitelmatutkimus laajentaa myös opettajan ja opettajaksi opiskelevan ymmärrystä oman opetustyön periaatteista. (Autio ja muut, 2017, 7.) Autio (2017, 54) nimeää opetussuunnitelmatutkimuksen keskeiseksi motiiviksi monipuolistaa ja kyseenalaistaa kasvatuksesta ja koulutuksesta käytävää akateemista, käytännöllistä ja kansainvälistä keskustelua.

Aution (2017) mukaan opetussuunnitelmatutkimusta voidaan ajatella omana akateemisena tutkimusalanaan, joka ei ole alisteinen kasvatustieteen neljän laatikon mallille, eli sen sisäiselle työnjaolle kasvatuksen filosofiaan, historiaan, psykologiaan ja sosiologiaan. Autio huomauttaa opetussuunnitelmatutkimuksen kyllä hyödyntävän näitä tieteenaloja, mutta se kuitenkin muodostaa koulutuksesta kattavampaa ja poikkileikkaavampaa käsitystä, kuin mihin mainitut tieteenalat erikseen kykenisivät. (Autio, 2017, 17.)

Opetussuunnitelman perusteet uusitaan noin kymmenen vuoden välein pitkän prosessin seurauksena. Tähän opetussuunnitelmatyöhön liittyy aina paljon keskustelua ja olemassa olevan opetussuunnitelman (ja piilo-opetussuunnitelman) arviointia, josta opettajien tulisi pysyä tasalla. Autio kumppaneineen (2017, 9) korostaa opetussuunnitelmatutkimuksen merkitystä opettajille ja opettajaopiskelijoille työkaluna, jonka avulla opettajat saavat teoreettista selkänöjää, jonka turvin he voivat ajatella ja ymmärtää monimutkaista kasvatus- ja koulutuskeskustelua ja myös osallistua siihen asiantuntijan roolissa. Opetussuunnitelmatutkimuksen myötä siis myös opetussuunnitelmatyöhön osallistuminen, ja siitä ajan tasalla pysyminen, on helpompaa.

3 Uskonnonopetus Suomessa

3.1 Suomalaisen uskonnonopetuksen historia

Uskonnolla on koulun oppiaineena takanaan vuosisatainen perinne. Suomessa, kuten muissakin Euroopan maissa, koululaitos on syntynyt kirkon toiminnan pohjalta. Uskonto kouluaineena ja koko koululaitos olivat pitkään tiiviisti sidoksissa evankelis-luterilaiseen kirkkoon. (Kallioniemi, 2005, 12.) Tässä luvussa tuon esille uskonnonopetuksen historian merkittävimpiä virsitanpylväitä, jotka kaikki ovat osaltaan muokanneet uskonnonopetuksesta sitä, mitä se nykyään on.

Kallioniemi (2005) kertoo uskonnonopetuksen muuttuneen radikaalisti uskonpuhdistuksen myötä. Ennen uskonpuhdistusta opetus tapahtui pitkälti roomalaiskatolisen kirkon toimesta Turun katedraalikoulussa, kaupunkikouluissa ja luostarikouluissa. Uskonpuhdistuksen myötä järjestelmällistä kansanopetusta korostettiin ja maalliset viranomaiset tulivat mukaan koulutuksen järjestämiseen. Martti Luther (1483-1546) itse painotti koulutuksen merkitystä ja hänen esittämänsä ohjelman mukaisesti uskonnosta tehtiin itsenäinen oppiaine, jonka keskeisenä sisältönä oli katekismusopetus. (Kallioniemi, 2005, 12.) McDonald (2011) kertoo Lutherin koonneen kaksi katekismusta, joihin hän tiivisti kristinuskon tärkeimmät asiat, kuten kymmenen käskyä ja isä meidän -rukouksen. Iso katekismus oli tarkoitettu papeille saarnojen malliksi ja Vähä katekismus maallikoille, eritoten lapsia, ja heidän opettamistaan varten. Tärkeimpien kristillisten sisältöjen lisäksi katekismuksiin kuuluivat myös Lutherin selitykset kyseisistä teksteistä. Näiden selitysten oli tarkoitus avata kristinuskon avainkohtien merkitystä maallikoita opettaessa. (McDonald, 2011, 89-90.)

Tammisen (1998) mukaan Suomen varhaisimpia, itse uskonnon didaktiikkaan pureutuvia, tekstejä löytyy Turun akatemian professorin Jaakko Bonsdorffin vuosina 1808-1811 julkaisemasta teoksesta *Conspectus scientiae pastoralis*. Teoksen luvussa *Catechetica* Bonsdorff käsitteli katekismuksen opettamista aikaansa edeltävällä tavalla ottamalla huomioon opetuksen tärkeyden ennen kuulustelua ja korostaen tiedon käytäntöön viemisen merkitystä. (Tamminen, 1998, 15-16.) Bonsdorffin ajattelusta voidaan jo huomata uskontokasvatuksen ottavan uuden suunnan kohti modernimpaa uskonnonopetusta; huomiota kiinnitettiin uskonasioiden opettamiseen ja siihen, että oppi ymmärretään, eikä vain ulkoa opettelemiseen.

Kirkko ja koulu erotettiin toisistaan 1860-luvulla. Koululaitos siirtyi seurakunnilta yhteiskunnan ylläpitämäksi, jolloin syntyi kansakoulu. Kallioniemi (2005) esittää yhdeksi kansakoulujärjestelmään siirtymisen syyksi sen, että kirkollinen kansanopetus, joka keskittyi lähinnä katekismuksen opettamiseen, koettiin riittämättömäksi. Uskonnonopetuksen asemasta ja tehtävästä kansakoulussa keskusteltiin Kallioniemen mukaan jo 1900-luvun alussa. Osa sivistyneistöä ja sosialistit vaativat kirkollisen uskonnonopetuksen poistoa kokonaan koulusta tai sen korvaamista erityisellä uskonnonhistorialla tai siveysopilla. Vuonna 1923 voimaan tullut uskonnonvapauslaki ei määritellyt uskonnonopetusta sen tarkemmin, mutta huomautti, miten uskonnonopetus ei saanut olla ristiriidassa kotien uskonnollisten näkemysten kanssa. Tarkempi uskonnonopetuksen määrittely jätettiin kuitenkin koululakien tehtäväksi. (Kallioniemi, 2005, 13-14.)

Kallioniemen (2005) mukaan kansakoululain (1923) säätämisen yhteydessä puhuttiin laajasti siitä, tulisiko kouluissa opettaa uskonnonopetuksen rinnalla siveysoppia. Ajatuksen kannattajat näkivät, että eri uskontokuntiin kuuluvilla ihmisillä on yhteisiä siveellisiä käsitteitä, joita omaksumatta eri uskontokuntiin kuuluvien yhdyselämä on mahdotonta. Luterilaisen kirkon edustajat vastustivat siveysoppia peläten sen heikentävän uskonnonopetuksen asemaa. Kansakoululaissa päädyttiin ratkaisuun, jonka mukaan koulussa tuli antaa uskonnonopetusta sen uskontokunnan mukaan, johon enemmistö oppilaista kuului. Näin ollen uskonnonopetus määräytyi tunnustukselliseksi eli uskontokuntasidonnaiseksi oppiaineeksi. Mikäli oppilas ei kuulunut enemmistön uskontokuntaan, hänet voitiin vapauttaa uskonnonopetuksesta. Laki määräsi myös, että mikäli koulussa oli vähintään 20 tähän uskontokuntaan kuulumatonta oppilasta, heille tuli opettaa tunnuksetonta uskonnonhistoriaa ja siveysoppia. (Kallioniemi, 2005, 14-16.)

Pyysiäisen (1998) mukaan kansakoulu oli hallinnollisesta itsenäisyydestään huolimatta syntyvaiheessaan selkeästi kristillinen koulu, jossa uskonnonopetuksen tehtävänä oli kasvattaa ja opettaa kirkon kastettuja jäseniä. Selkeä eriytyminen näkyi vuonna 1952, jolloin opetussuunnitelmakomitean mietinnöissä ajatukset uskonnonopetuksen omaleimaisuudesta suhteessa kirkon kasteopetukseen saivat jalansijaa. Uskonnonopetuksen merkitystä yhteiskunnan toimivuuden kannalta korostettiin. Oppisisältöjen kannalta korostettiin lapsen edellytysten ja tarpeiden huomioimista, esimerkiksi opetettavat Raamatun kertomukset valittiin niiden kasvatuksellisen arvon perusteella. (Pyysiäinen, 1998, 48-49.)

Seuraava suuri muutos uskonnonopetuksessa tuli koulutusjärjestelmän mallin muututtua 1970-luvulla kansa- ja oppikoulusta peruskoulumalliin. Kallioniemen (2005) mukaan peruskouluun

siirtymisen yhteydessä uskonnonopetuksen tavoitteeksi tuli luoda uskonnollisia, eettisiä ja esteettisiä arvoja kunnioittava kulttuuri-ihminen. Oppilaat tuli perehdyttää kristilliseen perinteesseen omasta kirkkokunnasta käsin, mutta oppilaiden perspektiiviä tuli laajentaa myös muihin uskontoihin ja katsomuksiin. Kirkon kasteopetus ja koulun uskonnonopetus erkanivat entisestään kirkon laatiman kasvatustoiminnan kokonaisohjelman myötä. Ohjelman mukaan koulun uskonnonopetus ei tunnustuksellisuudestaan huolimatta ole kirkon kasteopetusta. (Kallioniemi, 2005, 16-17.)

Kun katsotaan taaksepäin uskonnonopetuksen huomattavaa historiaa, voidaan todeta, että oppiaine on kokenut paljon myllerrystä Lutherin ajoista nykypäiviin. Voidaan todeta, että kirkon osallisuus uskonnonopetukseen on historiallisesti merkittävä, mutta nykyään evankelis-luterilainen uskonnonopetus on yhteiskunnan johdossa ja valvonnassa opetettava oppiaine, johon luterilaisella kirkolla ei nimestään huolimatta ole minkäänlaista valvonta- tai tarkistusoikeutta (Pyysiäinen, 1998, 65). Alkuaajoistaan lähtien uskonnonopetus on muovautunut yhteiskunnan ja koulujärjestelmän mukana. On myös mielenkiintoista huomata, että uskonnonopetus on koko historiansa ajan aiheuttanut yhteiskunnallista keskustelua ja mielipiteitä puoleen ja toiseen, samoin kuin nykypäivänäkin.

3.2 Uskonnonopetus Suomessa nykyään

Suomalaisessa peruskoulujärjestelmässä uskonnonopetusta järjestetään jokaisella luokka-asteella. Mikkola (2017) huomauttaakin, että oikeus uskonnonopetukseen on kirjattu useisiin kansainvälisiin sopimuksiin, kuten Yhdistyneiden kansakuntien (YK) ihmisoikeuksien julistukseen, YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen, Euroopan Unionin perusoikeuskirjaan sekä Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimukseen. Uskonnonopetuksen järjestely kuitenkin vaihtelee paljon Euroopan sisällä. Pohjoismaissa uskonnonopetus on peruskouluissa pakollista ja määritelmältään ei-tunnustuksellista, mutta opetuksen sisällöt ja painoarvot vaihtelevat. Suomea lukuun ottamatta opetus on kaikissa Pohjoismaissa kaikille oppilaille yhteistä. Norjassa, Tanskassa ja Islannissa uskonnonopetuksen opetussuunnitelmissa korostuu kristinusko, kun taas Ruotsissa painopiste on selvemmin yleisessä uskontotiedossa. Suomessa uskonnonopetus toteutetaan niin kutsuttuna oman uskonnon opetuksena eri uskontokuntiin kuuluville. (Mikkola, 2017, 11-12.)

Suomalaisen uskonnonopetuksen ohjausjärjestelmä muodostuu laeista, valtioneuvoston asetuksista, Opetushallituksen hyväksymistä valtakunnallisista opetussuunnitelman perusteista ja paikallisista opetussuunnitelmista. Ylimpänä ohjausjärjestelmän hierarkiassa ovat eduskunnan säätämät lait. (Mikkola, 2017, 12.) Suomen perusopetuslain 11§:n mukaan kaikille oppilaille opetetaan joko uskontoa tai elämäkatsomustietoa. Perusopetuslain 13§:n mukaan perusopetuksen järjestäjän tulee järjestää oppilaiden enemmistön uskonnon mukaista uskonnon opetusta. Tähän uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvat oppilaat osallistuvat oman uskontonsa opetukseen. Lain mukaan oppilas, joka ei kuulu tähän uskonnolliseen yhdyskuntaan, voi huoltajan ilmoitettua asiasta perusopetuksen järjestäjälle, osallistua mainittuun uskonnonopetukseen.

Perusopetuslain 13§:n mukaan vähintään kolmelle evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai ortodoksiseen kirkkokuntaan kuuluvalla oppilaalla järjestetään heidän oman uskontonsa opetusta, jos nämä uskonnot eroavat koulun oppilaiden enemmistön uskonnosta. Muuhun kuin evankelis-luterilaiseen tai ortodoksiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvalla vähintään kolmelle oppilaalle järjestetään heidän oman uskontonsa opetusta, jos heidän huoltajansa sitä pyytävät. Oppilaan kuuluessa useampaan kuin yhteen uskonnolliseen yhdyskuntaan, oppilaan huoltaja päättää, minkä uskonnon opetukseen oppilas osallistuu.

Oppilaalle, joka ei kuulu uskonnollisiin yhdyskuntiin eikä osallistu uskonnonopetukseen, opetetaan perusopetuslain 13§:n mukaan elämäkatsomustietoa. Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvalla oppilaalle, jolle ei järjestetä hänen oman uskontonsa opetusta, opetetaan huoltajan pyynnöstä elämäkatsomustietoa. Perusopetuksen järjestäjän tulee järjestää elämäkatsomustiedon opetusta, jos opetukseen oikeutettuja oppilaita on vähintään kolme. Kuitenkin uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton oppilas voi huoltajan pyynnöstä osallistua myös sellaiseen perusopetuksen järjestäjän järjestämään uskonnon opetukseen, joka oppilaan saaman kasvatuksen ja kulttuuritaustan perusteella ilmeisesti vastaa hänen uskonnollista katsomustaan.

Suomen perustuslain 11§:n mukaan jokaisella on uskonnon ja omantunnon vapaus, johon sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa sekä oikeus ilmaista vakaumus, ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kukaan ei kyseisen lain mukaan myöskään ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen. Usein uskonnonopetuksesta puhuttaessa keskustelun aiheeksi nousee kysymys kouluissa pidettävistä uskonnollisista tilaisuuksista, kuten jumalanpalveluksista tai selkeästi uskonnollisista päivänavauk-

sista, jotka voidaan laskea uskonnon harjoittamiseksi. Mikkola (2017, 19) kuitenkin huomauttaa, että tällaiset uskonnolliset tilaisuudet ja uskonnonopetus ovat kaksi erillistä asiaa. Kouluissa tapahtuvat uskonnolliset tilaisuudet ovat uskonnon harjoittamista, johon perustuslain 11§:n mukaisesti kenenkään ei ole pakko osallistua, eli oppilasta, jonka vakaumus ei vastaa tällaista tilaisuutta, ei voida pakottaa osallistumaan. Uskonnonopetus ei taas ole kyseisen pykälän mukaista uskonnon harjoittamista, vaan uskontoon ja siihen liittyviin sisältöihin tutustumista. Voidaan siis todeta Mikkolan olevan oikeassa erottaessaan uskonnonopetuksen ja koulujen uskonnolliset tilaisuudet toisistaan.

Kuten sanottu, Pohjoismaissa uskonnonopetus on määritelmältään ei-tunnustuksellista. On kuitenkin ristiriitaista sanoa, että suomalainen uskonnonopetus olisi täydellisen ei-tunnustuksellista. Mikkola (2017) toteaaakin, että Suomen uskonnonopetusmallia on kansainvälisessä vertailussa kuvattu ”heikon tunnustukselliseksi”. Tunnustuksellisia piirteitä ovat oppimäärän määräytyminen uskonnollisen yhdiskunnan perusteella sekä oppimäärien opetussuunnitelmien sisällöllinen painottuminen kunkin uskonnollisen perinteen suuntaan. Mikkola nostaa kuitenkin esille neljä seikkaa, jotka erottavat Suomen uskonnonopetusmallin selväpiirteisestä tunnustuksellisesta opetuksesta. Ensinnäkin kaikissa uskonnon oppimäärissä tavoitteena on laaja-alainen yleissivistys, ei tietyn uskontoperinteen omaksuminen tai vahvistaminen. Toiseksi kaikki uskonnon oppimäärät sisältävät opiskeltavan uskonnon lisäksi yleistä uskontotietoa ja maailman uskontojen opetusta uskontotieteen lähtökohdista käsin. Kolmantena erona selvästi tunnustukselliseen uskonnonopetukseen Mikkola mainitsee sen, että vuodesta 2004 lähtien Suomessa uskonnonopettajan ei ole tarvinnut kuulua uskonnolliseen yhdiskuntaan. Neljäs ja Mikkolan mukaan kenties olennaisin ero on se, että Suomessa oppitunneilla ei harjoiteta uskontoa. Uskonnon harjoittamisen muodot ovat kyllä opetuksessa läsnä, mutta nimenomaan käsiteltävinä sisältöinä. (Mikkola, 2017, 18-19.)

Elämäkatsomustietoa on opetettu kouluissa vuodesta 1985. Sen taustalla vaikuttaa jo 1920-luvulta lähtien kansakoulussa opetetun uskontojen historian ja siveysopin perinne (Kallioniemi, Kuusisto & Ubani, 2017, 35). Kallioniemi kumppaneineen huomauttaa, että vaikka uskonnonopetuksen ja elämäkatsomustiedon opetuksen lähtökohdat ja perinteet ovat erilaisia, on näiden oppiaineiden opetussuunnitelmissa lukuisia yhteisiä tavoitteita ja sisältöalueita. Molemmissa oppiaineissa esimerkiksi katsomukset ja etiikka ovat tärkeitä sisältöjä. Viime vuosina joissain kouluissa näiden katsomusaineiden opetusta on myös yhdistelty, jolloin oppiaineiden yhteisiä

sisältöjä opetetaan yhteisessä oppilasryhmässä ja omaan uskonnonopetukseen ja elämänkatsomustiedon opetukseen liittyviä sisältöjä opetetaan eriytyneesti. Katsomusaineiden opetuksen yhteiseksi keskeiseksi tehtäväksi nähdään kansalaisten keskinäisen vuorovaikutuksen, suvaitsevaisuuden ja ymmärryksen edistäminen. (Kallioniemi & muut, 2017, 35-36.) Kuitenkin on muistettava, että vaikka mikään ei kiellä katsomusaineiden yhteistä opettamista silloin, kun se on sisällöllisesti sopivaa, oppilas voi opiskella vain yhden katsomusaineen oppimäärää ja opettajan velvollisuus on huolehtia, että kyseisen aineen opetussuunnitelmassa määritetyt tavoitteet täyttyvät (Opetushallitus, 2018, 3).

Kallioniemen ja kumppaneiden (2017) mukaan viime vuosikymmeninä suomalaisessa uskonnonopetuksessa on tapahtunut selkeä näkökulman muutos. Vaikka uskonnonopetuksen luonne on edelleen oman uskonnon opetusta, opetuksen painopiste ei ole enää omaan uskontoon sitouttaminen, vaan uskonnon merkityksen tarkastelu. Uskonnonopetuksen perustehtäväksi nähdään oppilaan tukeminen uskonnon avulla. Oppilaan ymmärretään kasvavan suhteessa uskontoon eli uskonnon avulla, sen sijaan, että hän kasvaisi uskontoon. (Kallioniemi & muut, 2017, 38.) Uskonto pyritään siis näkemään ilmiönä, joka vaikuttaa oppilaan elämässä sen sijaan, että oppilasta pyrittäisiin aktiivisesti kasvattamaan uskonnolliseksi ihmiseksi.

Kuten jo perusopetuslaista voidaan huomata, uskonnonopetusta pyritään Suomessa järjestämään mahdollisimman kattavasti niin, että jokainen oppilas saisi oman uskontonsa tai vakaumuksensa mukaista opetusta. Tästä huolimatta uskonnonopetus ja elämänkatsomustiedon opetus herättävät runsaasti keskustelua ja mielipiteitä suuntaan jos toiseenkin.

Pihlström (2013) toteaa artikkelissaan, että suomalainen uskonnonopetuksen käytäntö on melko onnistunut, mutta nostaa kuitenkin esille ongelmia liittyen oman uskonnon käsitteeseen, moraalikasvatukseen ja uskonnonopetuksen suhteeseen sekä uskonnon ja muiden oppiaineiden välisiin suhteisiin. Pihlström ehdottaakin kaikille oppilaille yhteisen tunnustuksettoman katsomusaineen perustamista. (Pihlström, 2013, 83-85.) Päinvastaista näkökulmaa taas esittelee Komulainen (2013), jonka mukaan oman uskonnon opetuksen merkitys on nykyisessä yhteiskunnassa entistäkin suurempi. Komulainen perustelee näkökulmansa muun muassa toteamalla, että uskontoon liittyviä kysymyksiä voidaan käsitellä mielekkäästi vain oppijan omasta traditiosta lähtien, ja tämä helpottaisi myös autenttista uskontojen välistä dialogia. (Komulainen, 2013, 76-79.) Jo näistä kahdesta vastakkaisesta mielipiteestä voidaan huomata, että ei ole yhtä kaikkia miellyttävää tapaa opettaa uskontoa tai elämänkatsomusoppia.

4 Uskonnonopetuksen opetussuunnitelman perusteet vuodesta 2004 vuoteen 2014

Seuraavaksi pyrin vertailemaan vuosien 2004 ja 2014 opetussuunnitelmia uskonnonopetuksen osalta. Pyrin tutkailemaan uskonnonopetuksen kehitystä vertailemalla uskonnonopetuksen tavoitteita ja sisältöjä. Käsittelen ensin opetussuunnitelmien yhteisiä tavoitteita ja syitä niiden takana, ja siirryn sitten tutkimaan muutoksia opetussuunnitelmien tavoitteissa. Erityisesti näistä muutoksista voidaan päätellä, millaiseen suuntaan uskonnonopetusta on haluttu uudella opetussuunnitelmalla viedä. Sisältöjä käsittelen niin, että jaan vuoden 2004 uskonnonopetuksen kuusi sisältökokonaisuutta uutta opetussuunnitelmaa mukailleen kolmeen joukkoon: omaan uskontoon tutustumiseen liittyviin sisältöihin, uskontojen maailmaan tutustumiseen liittyviin sisältöihin sekä hyvää elämää ja eettisten asioiden käsittelyä koskeviin sisältöihin. Sisältöjä on helpompi tarkastella, kun ne on jaettu samankaltaisiin kategorioihin molemmissa opetussuunnitelmissa. Keskityn yhteen kategoriaan kerrallaan käsitellen opetussuunnitelmien sisältöjen samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Pyrin myös löytämään perustelut sisällöille ja niissä tapahtuneille muutoksille.

4.1 Uskonnonopetuksen tavoitteet vuodesta 2004 vuoteen 2014

Molempien opetussuunnitelmien tavoitteissa voidaan nähdä samankaltaisia linjauksia. Keskeistä on opiskeltavaan uskontoon tutustuminen, uskonnon perinteeseen tutustuminen, muihin uskontoihin tutustuminen sekä eettisten kysymysten pohtiminen. Kuitenkin kun verrataan vuoden 2004 ja vuoden 2014 opetussuunnitelmien uskonnonopetuksen tavoitteita, on huomattava, että vuoden 2004 tavoitteet on jaettu osiin: yleisiin kaikkia uskontokuntia koskeviin tavoitteisiin sekä erikseen evankelis-luterilaisen uskonnon- ja ortodoksisen uskonnonopetuksen tavoitteisiin. Vuoden 2014 opetussuunnitelmassa listatut tavoitteet ovat yleisiä kaikkia uskontokuntia koskevia, eikä niitä ole eritelty uskontokunnittain. Rajauksen vuoksi keskityn vuoden 2004 opetussuunnitelmassa käsittelemään yleisiä sekä evankelis-luterilaisen uskonnonopetuksen tavoitteita.

4.1.1 Samankaltaiset tavoitteet vuodesta 2004 vuoteen 2014

Kun katsotaan uskonnonopetuksen tavoitteita vuosien 2004 ja 2014 opetussuunnitelmien perusteista, voidaan löytää paljon yksittäisiä yhteneviä tavoitteita. Luonnollisesti harvat näistä

yhtenevistäkään tavoitteista ovat sanatakkasti samanlaisia molemmissa opetussuunnitelmissa, mutta niiden päämäärä on sama. Poikkeuksena on kuitenkin uskonnonopetuksen kokonaisvaltaisen tehtävän määritelmä, joka on säilynyt samanlaisena lähes sanasta sanaan vuodesta 2004 vuoteen 2014.

”Opetuksen tavoite on uskonnollinen ja katsomuksellinen yleissivistys.” (POPS 2004, 204).

”Uskonnon opetuksen tehtävänä on antaa oppilaille laaja uskonnollinen ja katsomuksellinen yleissivistys.” (POPS 2014, 246).

Vuoden 2004 kaikkien uskontokuntien tavoitteet ovat seuraavat: omaan uskontoon perehdyttäminen, suomalaiseen katsomusperinteeseen perehdyttäminen, muihin uskontoihin tutustuttaminen, auttaa ymmärtämään uskontojen kulttuurista ja inhimillistä merkitystä, kasvattaa eettisyyteen ja auttaa ymmärtämään uskonnon eettistä ulottuvuutta. Evankelis-luterilaisen uskonnon kohdalla tavoitteita on avattu ja esimerkiksi omaan uskontoon tutustumisen tavoitteeksi on täsmennetty Uuteen ja Vanhaan testamenttiin tutustuminen, Jeesuksen ja kirkkovuoden kulun yhteyden ymmärtäminen sekä luterilaiseen kirkkoon ja seurakunnan toimintaan tutustuminen (POPS 2004, 204-205.)

Myös vuoden 2014 uskonnonopetuksen tavoitteista voidaan nähdä opetettavaan uskontoon tutustumiseen liittyviä tavoitteita. Kaksi ensimmäistä uskonnonopetuksen tavoitetta ovat ohjata oppilasta perehtymään opiskeltavan uskonnon pyhiin kirjoihin ja kertomuksiin sekä keskeisiin oppeihin ja ohjata oppilas tutustumaan opiskeltavan uskonnon rituaaleihin ja tapoihin sekä pyhiin paikkoihin ja rakennuksiin (POPS 2014, 247).

Tavoitteet omaan uskontoon tutustumisesta ovat luonnollisesti säilyneet vuodesta 2004 vuoteen 2014. Kallioniemi kumppaneineen (2017, 40) toteaa, että oman elämäkatsomuksen jäsentymistä sekä uskontoon ja katsomukseen liittyvän henkilökohtaisen merkityksen ja vaikuttavuuden tiedostamista tulee pitää osana yleissivistystä. Kuten edellä on mainittu, uskonnonopetuksen tehtävänä on opetussuunnitelman mukaan antaa oppilaille laaja uskonnollinen ja katsomuksellinen yleissivistys, joten omaan uskontoon tai katsomukseen perehtyminen onkin mielekäs tavoite. Tavoite omaan uskontoon tutustumisesta on nähtävillä myös vuoden 2014 opetussuunnitelman perusteiden laaja-alaisen osaamisen toisessa yleistavoitteessa ”Kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu”, jossa tavoitteeksi asetetaan muun muassa oppilaan kulttuurisiin,

uskonnollisiin ja katsomuksellisiin juuriin tutustumisen ja arvostamaan ohjaamisen (POPS 2014, 21).

Toinen molemmissa opetussuunnitelmissa näkyvä yhtäläinen tavoite on oppilaan tutustuttaminen muihin uskontokuntiin. Vuoden 2004 evankelis-luterilaisen uskonnonopetuksen tavoitteissa tavoitteeksi nimetään muihin kristillisiin kirkkoihin ja ympäröiviin uskonnollisiin ja ei-uskonnollisiin katsomuksiin tutustuminen (POPS 2004, 205). Vuoden 2014 opetussuunnitelmassa tavoitteena on ohjata oppilas tutustumaan juutalaisuuteen, kristinuskoon ja islamiin sekä niiden vaikutukseen ja historiaan Euroopassa. Tämän lisäksi tavoitteeksi on kirjattu kannustaa oppilasta kunnioittamaan omaa ja toisen pyhää sekä käyttäytymään asianmukaisesti erilaisissa uskonnollisissa tilaisuuksissa ja tilanteissa. (POPS 2014, 247.)

Molemmista opetussuunnitelmista voidaan siis tunnistaa tavoitteeksi oppilaan muihin uskontokuntiin tutustuttaminen, vaikka eri uskontokuntien painotukset hieman eroavatkin. Nyky-yhteiskunnassa ihmiset liikkuvat paljon maasta maahan ja Suomikin on vuosi vuodelta monikulttuurisempi. Nykyään on hyvin todennäköistä, että samassa luokkahuoneessa istuu useamman eri kulttuuriin edustajia. Uskonto on merkittävä osa kulttuuria, minkä vuoksi muihin uskontokuntiin tutustuminen on todella tärkeä uskonnonopetuksen tavoite monikulttuurisessa maailmassa. Kallioniemi kumppaneineen (2017, 42) huomauttaa myös, että maahanmuuton lisäksi katsomusten moninaisuutta on lisännyt suomalaisten kasvanut kiinnostus uusia uskontoja kohtaan.

Molemmissa uskonnonopetussuunnitelmissa samankaltaisena opetuksen tavoitteena voidaan nähdä myös eettisten asioiden pohtimaan kehottaminen. Vuoden 2004 opetussuunnitelman perusteissa yleiseksi uskonnonopetuksen tavoitteeksi on nimetty eettisyyteen kasvattaminen ja uskonnon eettisen ulottuvuuden ymmärtämään auttaminen. Tavoitetta on evankelis-luterilaisen uskonnonopetuksen kohdalla täsmennetty tarkoittamaan eettisten asioiden pohdintaa, omien tunteiden ja kokemusten jakamista sekä kristillisen etiikan soveltamista. (POPS 2004, 204-205.) Vuoden 2014 perusteissa yhtenä uskonnonopetuksen tavoitteena on luoda oppilaalle mahdollisuuksia keskustella eettisistä kysymyksistä, ilmaista rakentavasti ajatuksiaan ja tunteitaan sekä harjoitella perustelemaan omia näkemyksiään (POPS 2014, 247).

Etiikan opiskelua osana uskonnonopetusta ja elämäntutustumistiedon opetusta on perusteltu esimerkiksi sillä, että kun jo kouluissa harjaannutaan eettisten pulmatilanteiden pohtimiseen, se helpottaa myös yhteiskunnallisten epäkohtien tunnistamista ja korjaamista (Hallamaa, 1998,

93). Etiikan ja uskonnonopetuksen suhde nousee kuitenkin monesti yleiseksi keskustelunaiheeksi. Esimerkiksi Pihlström (2013, 84) toteaa etiikan opettamisen uskonnon tunneilla ongelmalliseksi, sillä vaarana on, että oppilaalle syntyy käsitys, jonka mukaan etiikka rakentuu väistämättä uskonnon varaan. Lukion tasolla selkeä muutos tulikin vuoden 2015 opetussuunnitelmassa, jolloin yleinen etiikan opetus siirtyi uskonnosta filosofian oppiaineeseen. Mikkola (2017, 23) kuitenkin huomauttaa etiikan ja siihen liittyvien arvojen, ihanteiden ja säädöksiin olevan silti tärkeä uskontojen ulottuvuus, ja siksi se kuuluu edelleen osaksi uskonnonopetusta.

Viimeinen selkeä yhtenäisyys vuoden 2004 ja vuoden 2014 uskonnonopetuksen opetussuunnitelmien tavoitteissa on auttaa oppilasta luottamaan elämään ja itseensä. Vuoden 2004 evankelis-luterilaisen uskonnonopetuksen tavoitteissa nimetään tavoitteeksi, että oppilas oppii luottamusta elämäänsä ja itseensä ja kohtaamaan rohkeasti tulevaisuuden (POPS 2004, 204). Yhtenä vuoden 2014 uskonnonopetuksen tavoitteena on auttaa ja tukea oppilasta muodostamaan ja vahvistamaan myönteistä maailmankatsomusta, itsetuntoa ja luottamusta elämää (POPS 2014, 247).

Mikkola (2017) huomauttaa, että oman maailmankatsomuksen tiedostaminen ja arviointi ovat osa uskonnollista ja katsomuksellista yleissivistystä. Uskonnonopetuksen halutaankin antavan oppilaalle aineksia oman identiteetin, elämäkatsomuksen ja maailmankatsomuksen rakentamiseen ja arviointiin. Oppilaita ohjataan toimimaan vastuullisesti ja oikeudenmukaisesti, sekä tunnistamaan ja perustelemaan omia näkemyksiään. (Mikkola, 2017, 29.) Koska uskonto ja elämäkatsomustieto ovat aineita, joita opetetaan jokaisella luokka-asteella, ja joissa käsitellään paljon etiikkaan ja moraaliin liittyviä asioita, lienee järkevää, että näillä tunneilla oppilaalle pyritään antamaan aineksia myös maailmankatsomuksensa rakentamiseen ja tarkasteluun sekä rohkaistaan oppilasta luottamaan elämään.

4.1.2 Uudet tavoitteet vuodesta 2004 vuoteen 2014

Vuosien 2004 ja 2014 uskonnonopetuksen opetussuunnitelmien tavoitteista löytyy paljon yhteisiä elementtejä, mutta eroavaisuuksiakin löytyy. Vuoden 2014 uskonnonopetuksen tavoitteet käsittelevät melko kattavasti vuoden 2004 yleiset, kaikkia uskontokuntia koskevat tavoitteet, sekä yleispiirteisimmät evankelis-luterilaista uskonnonopetusta koskevat tavoitteet. Vaikka tavoitteet on kirjattu eri muodossa vuonna 2014, ne koskevat pitkälti samoja asioita. Oleellista onkin pohtia, mitä uusia tavoitteita, joita ei vielä vuoden 2004 tavoitteisiin ollut kirjattu, löytyy vuoden 2014 uskonnonopetuksen opetussuunnitelmasta. Kun pohditaan näitä uusia tavoitteita

ja niiden taustasyitä, voidaan myös miettiä, miten uskonnonopetus on kehittynyt viimeisten opetussuunnitelmien välillä.

Yksi merkittävä ero uskonnon opetussuunnitelmien tavoitteiden välillä on, että vaikka vuoden 2004 opetussuunnitelman tavoitteissa mainitaan ohimennen ”uskonnon vaikutuksen näkeminen omassa ja muiden elämässä” (POPS 2004, 204), ei kyseisen vuoden uskonnonopetuksen tavoitteissa ole mitään, mikä suoraan määrittäisi muiden uskon kunnioittamisen tavoitteeksi. Myöskään asianmukaisesta käyttäytymisestä uskonnollisissa tilaisuuksissa ei mainita, toisin kuin vuoden 2014 tavoitteissa. Kallioniemi kumppaneineen (2017, 40) toteaa, että katsomusaineiden tehtäväksi voidaan asettaa valmiuksien antaminen katsomuksellisen kompetenssin eli pätevyyden rakentamiseen. Heidän mukaansa katsomukselliseen ja uskonnolliseen kompetenssiin sisältyy kyky arvostaa toisen erilaisia katsomuksellisia ja uskonnollisia käsityksiä. Onkin erikoista, ettei vuoden 2004 uskonnonopetuksen tavoitteissa mainita toisen uskon kunnioittamisesta mitään, vaikka se voidaan selkeästi nähdä oleellisena osana tätä katsomuksellista ja uskonnollista kompetenssia.

Vuoden 2014 opetussuunnitelman perusteissa keskeinen teema kaikkien oppiaineiden kohdalla on oppilaiden monilukutaidon kehittäminen, mikä onkin yksi opetussuunnitelman laaja-alaisista tavoitteista (POPS 2014, 22-23). Kupiainen, Kulju ja Mäkinen (2015, 16) liittävät monilukutaidon käsitteeseen muun muassa erilaisten tekstien tulkitsemisen, tuottamisen ja arvottamisen, kyvyn hankkia, muokata, tuottaa, esittää ja arvioida tietoa sekä eettisen pohdinnan monikulttuurisessa ja kulttuurisesti moninaisessa maailmassa.

”Oppilaiden monilukutaitoa kehitetään kaikissa oppiaineissa arkikielestä kohti eri tiedonalojen kielen ja esitystapojen hallintaa.” (POPS 2014, 22).

Monilukutaito on siis luonnollisesti esillä myös vuoden 2014 uskonnon opetussuunnitelman tavoitteissa, joissa yhdeksi tavoitteeksi nimetään ohjata oppilasta etsimään, arvioimaan ja käyttämään uskontoa koskevaa tietoa erilaisista lähteistä (POPS 2014, 247). Vastaavaa tavoitetta ei vuoden 2004 uskonnon opetussuunnitelman tavoitteista löydy, eli voidaan todeta, että monilukutaitoon kiinnitetään nykyään myös uskonnonopetuksen suunnittelussa enemmän huomiota.

Yksi selkeä vuoden 2004 uskonnonopetuksen opetussuunnitelman tavoitteista puuttuva tavoite on vuoden 2014 opetussuunnitelmassa ilmenevä tavoite ohjata oppilasta ymmärtämään ihmis- oikeuksiin ja erityisesti YK:n Lapsen oikeuksien sopimukseen sisältyviä arvoja yksilön ja yhteisön näkökulmasta (POPS 2014, 247). Yksi opetussuunnitelman laaja-alaisista tavoitteista on

nimeltään ”Osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävä tulevaisuuden rakentaminen”, jossa korostetaan peruskoulua paikkana, jossa voidaan luoda edellytyksiä oppilaiden yhteiskunnallisen kiinnostuksen heräämiseen (POPS 2014, 21). Voidaankin huomata, että vuoden 2014 opetussuunnitelman perusteissa korostetaan oppilaan ja lapsen roolia yhteiskunnassa ja pyritään rohkaisemaan oppilaita huomaamaan, mitä maailmassa tapahtuu.

4.2 Uskonnonopetuksen sisällöt vuodesta 2004 vuoteen 2014

Vuoden 2004 opetussuunnitelman perusteissa evankelis-luterilaisen uskonnonopetuksen sisällöiksi on määritelty kuusi kokonaisuutta: luottamus ja turvallisuus, arvokas ja ainutlaatuinen elämä, Raamatun kertomuksia ja opetuksia, eettisyyteen kasvaminen, luterilaisen kirkon elämä sekä oppilaita ympäröivä uskonnollinen maailma (POPS 2004, 205-206). Vuoden 2014 uskonnonopetuksen perusteissa yleisiä sisältökokonaisuuksia on kolme: suhde omaan uskontoon, uskontojen maailma sekä hyvä elämä (POPS 2014, 247-248). Näitä kokonaisuuksia on tarkennettu uskontokunnittain. Tässä osiossa keskityn molempien opetussuunnitelmien perusteiden kohdalla evankelis-luterilaisen uskonnonopetuksen sisältöihin. Selkeyden vuoksi päädyin käsittelemään myös vuoden 2004 evankelis-luterilaisen uskonnonopetuksen sisältöjä vuoden 2014 kolmen sisältökokonaisuuden kautta.

4.2.1 Suhde omaan uskontoon vuodesta 2004 vuoteen 2014

Molempien opetussuunnitelmien kohdalla omaan uskontoon tutustuminen on selkeä sisältökokonaisuus. Sekä vuoden 2004 että vuoden 2014 evankelis-luterilaisen uskonnonopetuksen sisällöissä mainitaan Jeesuksen elämään, Raamattuun, kristinuskon symboleihin sekä luterilaisuuden oppeihin tutustuminen. Myös virret ja hengelliset laulut kuuluvat molempien suunnitelmien sisältöihin. (POPS 2004, 205 & POPS 2014, 250.)

Raamatulla ja sen teksteillä on merkittävä rooli niin kristinuskossa kuin monessa muussakin uskonnossa, ja siksi sen opiskelu onkin tärkeä osa uskonnonopetussuunnitelman sisältöjä. Jokiranta (2005) kuvailee Raamatulla olevan uskonnonopetuksessa kaksi asemaa ja niiden tunnistaminen onkin opetuksessa tärkeää. Yhtäältä Raamattu on osa inhimillistä prosessia, jota voidaan tieteellisesti tutkia ja toisaalta Raamattu on monien uskontokuntien pyhää kirjallisuutta. Alemmilla luokilla Raamatun käsittelyssä keskeisessä osassa ovat Raamatun kertomukset ja ylemmilla luokilla Raamattua voidaan alkaa tutkia analyttisemmin. (Jokiranta, 2005, 257-258.) Vuoden 2014 evankelis-luterilaisen uskonnonopetuksen sisällöistä voidaan huomata,

että vaikka Jeesuksen elämä ja merkitys kristinuskossa on osa sisältöjä, sen ohella tarkastellaan Raamattua kirjana, sen erilaisia tyylilajeja sekä uskonnollisen kielen erityispiirteitä ja vertauskuvallisuutta (POPS 2014, 250). Tällaista tavoitetta ei löydy vuoden 2004 opetussuunnitelmasta, eli voidaan päätellä, että Raamatun opiskelua uskonnonopetuksessa on haluttu viedä uudessa opetussuunnitelmassa hieman analyttisempään suuntaan. Vuoden 2014 opetussuunnitelman mukainen Raamatun tarkastelu myötäilee myös opetussuunnitelman laaja-alaista tavoitetta kehittää oppilaiden monilukutaitoa.

Keränen-Pantsu (2017) huomauttaa, että uskonnollisiin traditioihin liittyvät kertomukset ovat osa uskonnollista ja katsomuksellista yleissivistystä. Kertomukset ovatkin olleet osa uskonnonopetusta jo koulujärjestelmän alkuajoista lähtien. Perimmäisiä uskonnon kysymyksiä ja opetuksia ilmaistaan usein kertomuksen muodossa ja Raamatussakin suurin osa tekstistä on narratiivista, kertomusta sisältävää ainesta. (Keränen-Pantsu, 2017, 156-157.) Koska Raamatun kertomuksilla saadaan pohjustettua monia tärkeitä kristinuskon oppeja ja muita katsomuksellisia opetuksia, on järkevää, että kertomukset ovat säilyneet keskeisenä osana evankelis-luterilaisen uskonnonopetuksen sisältöjä vuodesta 2004 vuoteen 2014.

Koska kyseessä on evankelis-luterilaisen uskonnonopetuksen opetussuunnitelmien sisällöt, korostuvat molemmissa opetussuunnitelmissa luonnollisesti luterilaisuus ja protestantismi kristinuskossa. Luterilaisen kirkon opit ja sisällöt ovat keskeisessä roolissa, samoin kuin seurakunnan toiminta. Kuitenkin evankelis-luterilaisen uskonnonopetuksen sisältöjä verrattaessa voidaan huomata pieniä painotuseroja. Vuoden 2014 sisällöissä nostetaan erikseen esille historiallisesti merkittävät protestantit Martti Luther ja Mikael Agricola, joita ei ole vuoden 2004 sisällöissä mainittu. Vuoden 2004 sisällöissä voidaan taas huomata painotus Jumalan luonteen ja roolin opiskeluun luterilaisessa uskossa, kun taas vuoden 2014 sisällöissä Jumalaa tai luterilaista jumalakäsitystä ei mainita erikseen lainkaan. (POPS 2004, 205 & POPS 2014, 250.)

Muita merkittäviä uusia omaan uskontoon tutustumiseen liittyviä sisältöjä vuoden 2014 opetussuunnitelmassa ovat muun muassa Raamatun keskeisten kertomusten vuorovaikutus taiteen, tieteen ja kulttuurin kanssa sekä kristinuskon näkyminen populaarikulttuurissa (POPS 2014, 250). Tutkiessaan uskontoa ja sen näkyvyyttä arkielämässä, oppilaat kykenevät muodostamaan kuvan uskonnosta ilmiönä, jolla on ollut, ja jolla on edelleen merkittävä vaikutus ihmisten elämässä. Samalla oppilaat näkevät, miten uskonto esitetään nykymediassa.

4.2.2 Uskontojen maailma vuodesta 2004 vuoteen 2014

Omaan uskontoon tutustumisen lisäksi toinen selkeä sisältökokonaisuus molemmissa opetussuunnitelmissa on muihin uskontokuntiin tutustuminen. Molemmissa sisällöissä korostetaan tutustumista erityisesti niihin uskontokuntiin, jotka liittyvät oppilaan elämään tai vaikuttavat koulun lähellä. Sekä vuoden 2004 että vuoden 2014 uskonnonopetuksen sisällöissä paneudutaan juutalaisuuden, kristinuskon ja islamin yhtäläisyyksiin ja eroihin. Vuoden 2014 sisällöissä painotus on kuitenkin selvästi uskontojen yhtäläisyyksissä; uskontoja yhdistävissä profeteoissa, pyhissä paikoissa ja kertomuksissa. Lisäksi huomiota kiinnitetään Jeesuksen asemaan näissä uskonnoissa. (POPS 2004, 205-206 & POPS 2014, 250.) Kyseisillä uskontokunnilla on pitkä yhteinen historia ja paljon yhteisiä piirteitä, joten onkin loogista, että ne ovat keskeisessä roolissa uskontokuntiin tutustuttaessa.

Verrattuna vuoden 2004 uskonnonopetuksen sisältöihin, vuoden 2014 sisällöissä on korostettu uskonnon merkitystä yhteiskunnallisena ilmiönä. Sisällöissä puhutaan Suomen ja Euroopan uskonnollisen ja katsomuksellisen nykytilan tutkimuksesta ja sen taustoista. Lisäksi sisältöihin kuuluu uskonnottomuuden tutkiminen, mitä ei vuoden 2004 sisällöissä mainita lainkaan. Esille nostetaan myös uskontojen tarkastelu mediasta ja populaarikulttuurista otetuilla ajankohtaisilla esimerkeillä. (POPS 2014, 250.) Ikonen ja Putkonen (2017, 175) huomauttavatkin median muokkaavan voimakkaasti käsityksiämme uskonnosta ja usein uskontoja ja niiden edustajia kuvataan muista kuin heidän omista intresseistään käsin, jolloin opetuksessa täytyykin lähteä liikkeelle näiden virhekäsitysten korjaamisesta.

Merkittävä ero vuosien 2004 ja 2014 uskonnonopetuksen sisältöjen välillä on se, että vuoden 2004 sisällöissä ei mainita lainkaan uskontokuntien keskinäistä kanssakäymistä, kun taas vuoden 2014 sisällöissä mainitaan alustava tutustuminen sekä ekumeniaan että uskontodialogiin (POPS 2014, 250). Tämä muutos juontanee juurensa siihen, että Suomi on nykyään monikulttuurisempi maa kuin aikaisemmin ja oppilaatkin pääsevät helpommin tutustumaan itselleen vieraisiin kulttuureihin, minkä vuoksi uskontojen välisen kanssakäymisen tunteminen on ensiarvoisen tärkeää. Kuten Rautionmaa (2017, 196) tuo esille, eri uskontoja ja katsomuksia edustavien välinen vuoropuhelu ja yhteistyö ovat aina hyväksi yhteiskunnassa. Oppilaille onkin tärkeää tuntea uskontodialogin käsite, jotta he kykenevät luontevasti ja ennakkoluulottomasti kohtaamaan eri katsomusten edustajia.

4.2.3 Hyvä elämä vuodesta 2004 vuoteen 2014

Hyvä elämä ja eettisyyteen kasvaminen ovat kolmas selkeä samankaltainen kokonaisuus opetussuunnitelmien kesken. Sekä vuoden 2004 että vuoden 2014 evankelis-luterilaisen uskonnonopetuksen sisällöissä nostetaan esille kultainen sääntö, rakkauden kaksoiskäsky ja kymmenen käskyä (POPS 2004, 205 & POPS 2014, 250). Nämä kohdat ovat kristinuskon tärkeitä kulmakiviä, joten niiden pitäminen evankelis-luterilaisen uskonnonopetuksen sisällöissä on välttämätöntä. Jonkinlainen muunnos kultaisesta säännöstä löytyy myös monesta muusta uskonnosta, joten sen tunnistaminen on tärkeää myös muihin uskontokuntiin tutustuttaessa.

Opetussuunnitelmien sisältöjä vertaillen voidaan huomata, että myös erilaisten elämänkysymysten käsittely on säilynyt osana uskonnonopetuksen sisältöjä vuodesta 2004 vuoteen 2014. Oppilaan omat kokemukset, valinnat ja vastuu ovat keskeisessä roolissa, samoin kuin muiden kunnioittaminen. (POPS 2004, 205 & POPS 2014, 250.)

Vaikka vuosien 2004 ja 2014 uskonnonopetuksen sisällöissä on paljon samaa koskien hyvää ja eettistä elämää, voidaan niissä silti huomata painotuseroja. Vuoden 2004 sisällöissä mainitaan ihmisen arvo erityisesti luomisen näkökulmasta käsin (POPS 2004, 205), eli ihmisen arvoa käsitellään kristillisen tulkinnan kautta. Vuoden 2014 uskonnonopetuksen sisällöissä tärkeiksi arvoiksi taas on nimetty ihmisoikeusetiikka, YK:n Lapsen oikeuksien sopimus sekä ihmisarvo, elämän kunnioittaminen ja luonnon vaaliminen. Näitä asioita käsitellään Raamatun kertomuksien avulla, mutta vuoden 2004 mukaista luomisen näkökulmaa ei mainita. (POPS 2014, 250.)

5 Pohdintaa

Tutkielmassani olen pyrkinyt avaamaan opetussuunnitelman käsitettä, pohtimaan suomalaisen uskonnonopetuksen juuria ja sen nykyjärjestelyjä sekä tutkimaan uskonnonopetuksen opetussuunnitelmien tavoitteita ja sisältöjä vuodesta 2004 vuoteen 2014.

Opetussuunnitelman käsitettä avasin pohtimalla opetussuunnitelman määritelmää, siihen liittyvää opetussuunnitelmatyötä sekä opetussuunnitelmatutkimusta. Opetussuunnitelman tehtävänä on toimia työkaluna, joka avustaa opetuksen suunnittelussa ja toteutuksessa. Opetussuunnitelmia on monen tasoisia, kuten valtakunnallisen opetussuunnitelman perusteet, kunta- tai koulukohtainen opetussuunnitelma sekä ihan vain opettajan omat tuntisuunnitelmat. Kaikki opetussuunnitelmat pohjautuvat kuitenkin valtakunnallisen opetussuunnitelman perusteisiin, joiden laatimisessa oleellisena osana on esimerkiksi lainsäädäntö sekä muut kouluasetukset. Myös käytössä olevan opetussuunnitelman ja opetukseen liittyvän piilo-opetussuunnitelman arviointi on äärimmäisen tärkeä osa valtakunnallista opetussuunnitelmatyötä. Tämän takia olisikin tärkeää, että opettajat itse pohtisivat omaa opetussuunnitelmaansa ja sitä, miten se opetuksessa oikein toteutuu ja osallistuisivat aktiivisesti opetussuunnitelmakeskusteluun. Opettajien asiantuntijuus ja ajan tasalla pysyminen kulloinkin vallitsevassa opetus- ja kasvatustieteiden keskustelussa on tärkeää, minkä vuoksi mahdollisimman monipuolisen opetussuunnitelmatutkimuksen tekeminen olisi opettajille suositeltavaa. Opetussuunnitelmatutkimuksesta opettajat saavat varmuutta ja teoreettista tietoa, jonka myötä kynnys osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun pienenee ja tietoisuus kulloinkin valloilla olevasta opetus- ja kasvatuskäsityksestä kasvaa.

Ensimmäistä tutkimuskysymystäni lähdin selvittämään tutkimalla suomalaisen uskonnonopetuksen historiaa ja sen nykyisiä järjestelyjä. Käsitellessäni uskonnonopetuksen kehittymistä Suomessa lähdin liikkeelle uskonpuhdistuksesta, jonka myötä uskonnon järjestelmällinen kansanopetus korostui. Uskonpuhdistuksen myötä opetus siirtyi pois katolisista katedraali- ja luostarikouluista ja uskonnosta muotoutui oma oppiaineensa. Kirkon ja koulun ero ja kansakoulun synty 1860-luvulla oli merkittävä virstanpylväs paitsi suomalaisessa uskonnonopetuksessa, myös koko koulutusjärjestelmässä. Aivan kuten nykypäivänäkin, uskonnonopetus herätti jo 1900-luvun alussa runsaasti keskustelua, erityisesti kansakoululain (1923) säätämisen yhteydessä. Vaikka kirkko ja koulu olikin periaatteessa erotettu toisistaan jo 1860-luvulla, kirkon ja erityisesti sen kasteopetuksen vaikutukset näkyivät uskonnonopetuksessa pitkään. Kun kansakoulumallista siirryttiin peruskoulumalliin 1970-luvulla, kirkon vaikutus uskonnonopetukseen

pieneni selvästi. On kuitenkin selvää, että sekä katolisella että luterilaisella kirkolla on ollut merkittävä osuus uskonnonopetuksen muovautumisessa.

Uskonnonopetuksen nykyinen järjestely koulujärjestelmässä herättää paljon mielipiteitä ja ajatuksia. Keskustelua herättävät ainakin uskonnonopetuksen ja elämäkatsomustiedon suhde sekä etiikan opetuksen suhde uskonnonopetukseen. Tapetille nousee usein myös kysymys siitä, kuinka tunnustuksellista tai ei-tunnustuksellista suomalainen uskonnonopetus oikeastaan on. Suomalainen uskonnonopetus perustuu kansainvälisiin asiakirjoihin ja sopimuksiin sekä Suomen lakeihin, asetuksiin, valtakunnallisen opetussuunnitelman perusteisiin ja paikallisiin opetussuunnitelmiin. Kaikkien oppilaiden tulee saada joko uskonnonopetusta tai elämäkatsomustiedon opetusta. Opetettava uskonto määräytyy pitkälti oppilaiden enemmistön uskontokunnan mukaan, mutta vähemmistön uskonto ja uskonnonopetus pyritään huomioimaan viimeistään, jos vähemmistöuskontoon kuuluvia oppilaita on vähintään kolme kappaletta. Samoin uskontokuntiin kuulumattomille oppilaille tarjotaan elämäkatsomustiedon opetusta, kun heitä on vähintään kolme. Kun uskonnonopetusta ja elämäkatsomustiedon opetusta tarkastellaan näiden raamien lomassa, voidaan huomata, että katsomusaineiden opetusta on pyritty muovaamaan niin, että mahdollisimman moni oppilas saisi oman uskontonsa tai vakaumuksensa mukaista opetusta.

Pyrin toisessa tutkimuskysymyksessäni käsittelemään valtakunnallisen perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden kehittymistä uskonnonopetuksen kohdalla vuodesta 2004 vuoteen 2014 tutkimalla kyseisten opetussuunnitelmien tavoitteita ja sisältöjä. Sekä tavoitteiden että sisältöjen kohdalla monet asiat olivat säilyneet samanlaisina tai ainakin samankaltaisina uuteen opetussuunnitelmaan, mutta eroavaisuuksiakin löytyy. Erityisesti näiden eroavaisuuksien kautta voidaan nähdä, millaiseen suuntaan opetussuunnitelma ja sen myötä itse uskonnonopetus ovat kehittyneet. Tavoitteiden ja sisältöjen samankaltaisuudesta taas voidaan nähdä, millaiset asiat on koettu myös uutta opetussuunnitelmaa laadittaessa keskeisiksi. Keskityin opetussuunnitelmien perusteita tutkiessani uskonnonopetuksen kaikkia uskontokuntia koskevien osien lisäksi erityisesti evankelis-luterilaiseen uskonnonopetukseen.

Selkeimmät uskonnonopetuksen tavoitteet, jotka ovat säilyneet samankaltaisina vuodesta 2004 vuoteen 2014, ovat oppilaan tutustuttaminen opetettavaan uskontoon, muihin uskontokuntiin tutustuttaminen, eettisten asioiden pohtimaan kehottaminen sekä oppilaan avustaminen luottamaan elämään ja itseensä. Vaikka nämä tavoitteet on saatettu muotoilla hieman eri tavalla uudemmassa opetussuunnitelmassa, niiden päämäärä on pysynyt samanlaisena myös vuoden 2014

perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa. Merkittäviä uusia tavoitteita, joita ei vuoden 2004 perusteissa ole mainittu, ovat toisen pyhän kunnioittaminen, uskonnon tutkailu käyttäen erilaisia lähteitä sekä ihmisoikeuksiin tutustuminen.

Sisältöjä tutkiessani päädyin ratkaisuun käsitellä myös vuoden 2004 kuutta sisältökokonaisuutta vuoden 2014 kolmen ison sisältökokonaisuuden kautta. Näitä ovat suhde omaan uskontoon, uskontojen maailma sekä hyvä elämä. Seuraavaksi tutkin sisältöjen samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia kunkin sisältökokonaisuuden kohdalla. Omaan uskontoon tutustumiseen liittyviä yhteisiä sisältöjä opetussuunnitelmien välillä olivat muun muassa Raamatun keskeisimmät kertomukset, Jeesuksen elämä ja opetukset sekä luterilaisuuden oppi. Vuoden 2014 sisällöissä uskontoa korostettiin kuitenkin vuoteen 2004 verrattuna huomattavasti enemmän nykymaailmassa näkyvänä ilmiönä. Osana uudempiä sisältöjä oli esimerkiksi kristinuskon näkyvyys populaarikulttuurissa. Uskontojen maailma -kokonaisuudessa molempien uskonnon opetussuunnitelmien kohdalla yhteisiä sisältöjä olivat muun muassa oppilaita lähellä oleviin uskonnollisiin yhdyskuntiin tutustuminen sekä juutalaisuuden, islamin ja kristinuskon yhtäläisyyksiin ja eroavaisuuksiin tutustuminen. Uutena asiana vuoden 2014 sisällöissä on selkeä uskontodialogin ja sen merkityksen korostus, mitä ei vuoden 2004 sisällöissä mainittu lainkaan. Hyvä elämä -kokonaisuudessa yhteisiä sisältöjä olivat kristinuskon tärkeimmät eettiset ohjeet sekä erilaisten elämänskysymysten käsittely. Vuoden 2014 sisällöissä kuitenkin kiinnitetään enemmän huomiota ihmisoikeuskysymyksiin, joita käsitellään Raamatun kertomusten kautta.

Tutkittuani vuosien 2004 ja 2014 perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteita uskonnon opetuksen kohdalta, olen huomannut muutamia kehityssuuntia, jotka on hyvä mainita. Ensinnäkin, kuten uudemman opetussuunnitelman perusteista käy selväksi, eri uskontokuntien suhteet ja erityisesti niiden yhtäläisyydet ovat korostuneet uudessa opetussuunnitelmassa sekä tavoitteiden että sisältöjen kohdalla. Vaikka myös vuoden 2004 opetussuunnitelmassa puhutaan muihin uskontokuntiin tutustumisesta, korostuvat uudemmassa suunnitelmassa erityisesti eri uskontokuntien yhtäläisyydet, uskontodialogi sekä ekumenia. Myöskin Suomen ja Euroopan uskonnollisen ja katsomuksellisen nykytilan tarkastelu ja sen taustan pohtiminen on keskeisessä roolissa. Jo pelkästään viimeisen kymmenen vuoden aikana maahanmuuttajien määrä on lisääntynyt huomattavasti ja harvat luokkahuoneetkaan koostuvat enää vain suomalaistaustaisista lapsista. Oppilaiden tulisi oppia kohtaamaan eri kulttuurista ja uskonnosta tulevat ihmiset, minkä vuoksi uskontokuntien kanssakäymisen korostuminen on tärkeää.

Vuoden 2014 opetussuunnitelmassa uskontoa on korostettu ilmiönä, joka näkyy ja vaikuttaa yhteiskunnassa. Tämän näkyvyyden tarkastelu ei myöskään rajoitu pelkästään uskonnollisiin symboleihin ja rakennuksiin, vaikka niilläkin on luonnollisesti yhä tärkeä paikkansa uskonnonopetuksessa, vaan oppilaita ohjataan myös tutkimaan uskontoa eri lähteitä käyttäen sekä myös sitä, miten uskonto näkyy mediassa ja populaarikulttuurissa. Monilukutaidon korostuminen näkyy uudessa opetussuunnitelmassa jokaisen oppiaineen, myös uskonnon, kohdalla.

Merkittävä uusi kehityssuunta uskonnonopetuksessa on myös yhteiskunnallisten asioiden painottuminen. Tärkeiksi koettuja asioita ovat ainakin YK:n Lapsen oikeuksien sopimus, ihmisoi-keudet ja se, miten ne toteutuvat yksilön ja yhteisön elämässä. Onkin selvää, että opetussuunnitelma ohjaa lapsia pohtimaan paikkaansa ja rooliansa yhteiskunnassa. Kun näitä merkittäviä teemoja käsitellään jo peruskoulussa, kykenee oppilas miettimään niitä helpommin myös myöhemmin elämässään. Opetuksen tavoitteena on siis tuottaa valveutuneita kansalaisia, jotka kykenevät osallistumaan kulloinkin ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Tutkielmassani tutkin uskonnonopetuksen muotoutumista nostaan esille sen tärkeimpiä historiallisia virstanpylväitä ja avaamalla sen nykyjärjestelyä suomalaisessa koulujärjestelmässä. Lisäksi tutkin uskonnonopetuksen tavoitteiden ja sisältöjen kehittymistä viimeisten kahden perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden välillä. Keskityin tutkielmassani vain näihin kirjoitettuihin opetussuunnitelmiin ja siksi looginen jatkotutkimus voisikin keskittyä näiden opetussuunnitelmien toteutumiseen käytännössä. Voisi olla mielenkiintoista haastatella opettajia, jotka ovat opettaneet uskontoa molempien opetussuunnitelmien aikana, ja haastattelujen perusteella tutkia, miten uusi opetussuunnitelma kouluissa oikeastaan uskonnonopetuksen kanalta käytännössä toteutuu.

Lähteet

- Autio, T. (2017) Johdanto: Kansainvälistyvä opetussuunnitelmatutkimus kansallisen koulutuspolitiikan ja opetussuunnitelmareformien älyllisenä ja poliittisena resurssina. Teoksessa: Autio, T., Hakala, L. & Kujala, T. (toim.) *Opetussuunnitelmatutkimus: Keskustelunavauksia suomalaiseen kouluun ja opettajankoulutukseen*. (17-58). Tampere: Tampere university press
- Autio, T., Hakala, L. & Kujala, T. (2017). *Opetussuunnitelmatutkimus: Keskustelunavauksia suomalaiseen kouluun ja opettajankoulutukseen*. Tampere: Tampere university press
- Hallamaa, J. (1998). Millaista etiikkaa?. Teoksessa: Pyysiäinen, M. & Seppälä, J. (toim.) *Uskonnonopetuksen käsikirja* (93-102). Juva: WSOY
- Ikonen, E. & Putkonen, N. (2017). Kuvien käyttö uskonnon opetuksessa. Teoksessa: Iivonen, P. & Paulanto, V. (toim.) *Uudistuva uskonnonopetus* (173-185). Helsinki: Kirjapaja
- Innanen, T. (2005). Opetussuunnitelmasta oppimiseen. Teoksessa: Kallioniemi, A. & Luodeslampi, J. (toim.) *Uskonnonopetus uudella vuosituhanella* (183-195). Helsinki: Kirjapaja Oy
- Jokiranta, J. (2005). Raamattu ja sen anti. Teoksessa: Kallioniemi, A. & Luodeslampi, J. (toim.) *Uskonnonopetus uudella vuosituhanella* (249-279). Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Kallioniemi, A. (2005). Uskonnon didaktiikan teoriaa. Teoksessa: Kallioniemi, A. & Luodeslampi, J. (toim.) *Uskonnonopetus uudella vuosituhanella* (11-49). Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Kallioniemi, A., Kuusisto, A & Ubani, M. (2017). Koulun katsomusaineiden opetus ja didaktiikka. Teoksessa: Iivonen, P. & Paulanto, V. (toim.) *Uudistuva uskonnonopetus* (35-48). Helsinki: Kirjapaja Oy
- Karjalainen, A., Lapinlampi, T., Jaakkola, E. & Alha, K. (2003) Opetussuunnitelman käsite. Teoksessa: Karjalainen, A. (toim.) *Akateeminen opetussuunnitelmatyö* (26-55). Oulu: Oulun yliopisto Lainattu 5.4.2018, saatavilla <http://www oulu.fi/w5w/tyokalut/akateem305.pdf>
- Keränen-Pantsu, R. (2017). Kertomukset osana kokonaisvaltaista katsomusopetusta. Teoksessa: Iivonen, P. & Paulanto, V. (toim.) *Uudistuva uskonnonopetus* (156-172). Helsinki: Kirjapaja
- Komulanen, J. (2013). Oman uskonnon opetus on postliberaali ratkaisu. *Niin & näin*, 1/13, 76-79.

- Kupiainen, R., Kulju, P. & Mäkinen, M. (2015). Mikä monilukutaito? Teoksessa: Kaartinen, T. (toim.) *Monilukutaito kaikki kaikessa* (13-24). Tampere: Tampereen yliopiston normaali-koulu
- McDonald, W. P. (2011). *Christian Catechetical Texts*. Lewiston, N.Y.: Edwin Mellen Press. Lainattu 6.4.2018, saatavilla: EBSCOhost.
- Mikkola, K. (2017). Uskonnota opettaminen. Teoksessa: Iivonen, P. & Paulanto, V. (toim.) *Uudistuva uskonnonopetus* (11-34). Helsinki: Kirjapaja
- Parviola, J. (2017). Uskonnonopetuksen suunnittelu. Teoksessa: Iivonen, P. & Paulanto, V. (toim.) *Uudistuva uskonnonopetus* (83-93). Helsinki: Kirjapaja
- Pihlström, S. (2013). Siiloutumisesta toiseuden kohtaamiseen: irti ”oman uskonnon” opetuksesta. *Niin & näin, 1/13*, 83-85.
- Opetushallitus (2018). *Ohje perusopetuksen uskonnon ja elämäkatsomustiedon sekä esiopetuksen katsomuskasvatuksen järjestämisestä sekä uskonnollisista tilaisuuksista esi- ja perusopetuksessa*. Lainattu: 22.5.2018, saatavilla: https://www.oph.fi/download/189009_Ohje_perusopetuksen_uskonnon_ja_elamankatsomustiedon_seka_esiopetuksen_katso.pdf
- Opetushallitus. (2004). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet*.
- Opetushallitus. (2014). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet*.
- Perusopetuslaki*. Lainattu 15.4.2018, saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>
- Pyysiäinen, M. (1998). Koulun uskonnonopetuksen luonne. Teoksessa: Pyysiäinen, M. & Seppälä, J. (toim.) *Uskonnonopetuksen käsikirja* (41-68). Juva: WSOY.
- Rautionmaa, H. (2017). Uskontodialogi ruohonjuuritasolla: Kokemukselliset tarinat ja yhdessä toimiminen. Teoksessa: Iivonen, P. & Paulanto, V. (toim.) *Uudistuva uskonnonopetus* (186-197). Helsinki: Kirjapaja
- Tamminen, K. (1998). Suomalaisen uskonnon didaktiikan kehityslinjoja. Teoksessa: Pyysiäinen, M. & Seppälä, J. (toim.) *Uskonnonopetuksen käsikirja* (15-40). Juva: WSOY.
- Suomen perustuslaki*. Lainattu 22.5.2018, saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P11>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne 2017. Lainattu 5.4. Saatavilla: https://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html